

1985), The University of Michigan, s. 160-162, 170, 173; Abdüssettâr el-Halveci, *el-Mahtûtü'l-'Arabi*, Cidde 1409/1989, s. 121-122; Muhammed el-Menûni, *Târîhu'l-virâkati'l-Magribiyye*, Rabat 1412/1991, s. 21, 27; Ahmed-Chouqui Binebine, *Histoire des bibliothèques au Maroc*, Rabat 1992, s. 62-63; Hâlid b. Abdülkerim b. Hammûd el-Bekr, *en-Neşâtü'l-İktisâdi fi'l-Endelüs fi 'aşri'l-imâre*, Riyad 1414/1993, s. 208; Sa'd b. Abdullah el-Bişri, *el-Hayâtü'l-'ilmiyye fi 'aşri Mülûki'l-tavâ'if fi'l-Endelüs*, Riyad 1414/1993, s. 197-198, 207; Ali b. İbrâhim en-Nemle, *el-Virâka ve eşhürü a'lâmi'l-verrâkin*, Riyad 1995, s. 30, 35; H. Halm, "Al-Zahar, Dâr al-'ilm, al-Rasad. Forschungen- und Lehranstalten der Fatimiden in Kairo", *Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras* (ed. U. Vermeulen – D. De Smet), Leuven 1995, s. 104-105; O. Remie Constable, *Trade and Traders in Muslim Spain*, Cambridge 1995, s. 195; Eymen Fuâd Seyyid, *el-Kitâbü'l-'Arabiyyü'l-mahtûtü ve 'ilmü'l-mahtûât*, Kahire 1418/1997, s. 155-156, 158-159, 167-230; a.mlf., "Hizânetü kütübi'l-Fâtmiyyîn hel bakîye minhâ şey'?", *MMMA* (Kahire), XLII/1 (1998), s. 12-13; Yahyâ Vehîb el-Cübürî, *el-Kitâb fi'l-ḥadâreti'l-İslâmiyye*, Beyrut 1998, s. 67-70, 107, 123; Nuri Topaloğlu, *Hadisçilerin Geçim Kaynakları*, İzmir 1999, s. 64-68; Abdülbâsit b. Yûsuf el-Garîb, *et-Turfe fi men nûsibe mine'l-ulemâ' ilâ mihne ev hîrfe*, Demmâm 1421/2000, s. 194-197; Safî Ali Muhammed, *el-Hareketü'l-'ilmiyye ve'l-edebîyye fi'l-Fuşṭât münzû'l-fethi'l-'Arabi ilâ nihâyeti'd-devleti'l-İḥşîdiyye*, Kahire 2000, s. 73; Hayrullah Saîd, *Verrâkû Bağdâd fi'l-'aşri'l-'Abbâsi*, Riyad 1421/2000, s. 305-306, 329-331, 441-550; a.mlf., "Rüvvâdü sükû'l-verrâkin", *Âfâku's-sekâfe ve'l-türâs*, V/19, Dübey 1418/1997, s. 21-24; İhsan Zünnün es-Sâmîrî, *el-Hayâtü'l-'ilmiyye zeme-ne's-Sâmâniyyîn: et-Târîhu's-sekâfi li-Horâsân ve bilâdi Mâverâ'innehr fi'l-ḳarneyni's-sâlis ve'r-râbi' li'l-hicre*, Beyrut 2001, s. 61; Abdülvehhâb b. İbrâhim Ebû Süleyman, *el-'Ulemâ' ve'l-üdebâ'u'l-verrâkûn fi'l-ḥicâz fi'l-ḳarni'r-râbi' 'aşer el-hicrî*, Taif 1423/2002, s. 42; Hâle Şâkir, *el-Varâk ve'l-verrâkûn fi'l-'aşri'l-'Abbâsi*, Kahire 1424/2004, s. 139-141, 184, 205-209; Shawkat M. Toorawa, *Ibn Abi Tâhir Tayfur and Arabic Writerly Culture: A Ninth-Century Bookman in Baghdad*, London 2005, s. 14-15, 51-56; Âbid Süleyman el-Meşvehi, *Ticaretü'l-mahtûât ve ṣuruku faḥşihâ ve taḳyîmihâ*, Kahire 2011, s. 34, 83, 90-91; a.mlf., "Ahlâkiyyâtü mihneti'l-virâka fi'l-ḥadâreti'l-İslâmiyye", *Mecelletü Câmî'ati'l-Melik Su'ûd: el-Âdâb*, XV/2, Riyad 1423/2003, s. 421; J. Pedersen, *İslâm Dünyasında Kitabın Tarihi* (trc. Mustafa Macit Karagözoğlu), İstanbul 2012, s. 59; Qazi Ahmadmian Akhtar, "The Art of Warakat during the Abbasid Period", *JC*, IX/1 (1935), s. 132-133; Habib Zeyyât, "el-Virâka ve'l-verrâkûn fi'l-İslâm", *el-Meşrik*, XLI, Beyrut 1947, s. 306, 311-312, 319; J. Ribera, "el-Mektebât ve hüvâtü'l-kütüb fi İsbânya'l-İslâmiyye" (trc. Cemâl M. Muhriz), *MMMA* (Kahire), V/1 (1959), s. 92-94; Charles C. Stewart, "A New Source on the Book Market in Morocco in 1830 and Islamic Scholarship in West Africa", *Hespêris Tamuda*, XI, Rabat 1970, s. 244; Yahyâ Mahmûd Sââtî, "Melâmiḥ min târîhi ticâreti'l-kütüb fi'l-İslâm", *el-'Uşûr*, I, London 1986, s. 74-75, 78; Nâzım Reşid, "Sa'd b. 'Alî el-Ḥazîrî el-mülekkâb bi-Dellâli'l-kütüb", *MMMA* (Küveyt),

XXXIII/1 (1989), s. 169-195; İrec Efşâr, "Şahhâfi ve Mücellidgeri", *Nâme-i Bahâristân*, III/2, Tahran 1381, s. 331; Abdülâzîz b. Râşid es-Süneydi, "el-Verrâkûn ve eşeruhüm fi'l-ḥayâti'l-'ilmiyye fi Mekke ḥilâle'l-'aşri'l-Memlûki", *Âlemü'l-kütüb*, XXV/1-2, Riyad 1424/2003, s. 3-56; Hamid Selim Gendümi, "Verrâkân ve Naḳs-i Ânhâ der Teves-sü'a-i Kitâbhânehâ", *Faşlnâme-i Kitâb*, XVII/1, Tahran 1385/2006, s. 243-247.

İSMAİL E. ERÜNSAL

VIDİNLİ MUSTAFA EFENDİ

(ö. 1855)

Osmanlı âlimi, müderris.

Bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunan Vidin'de doğdu. Bağdatlı İsmâil Paşa babasının adını Abdullah olarak zikreder (*Hediyetü'l-'ârifin*, II, 458). Muhammed Zâhid Keversî ise kendi hocaları İspirli İbrâhim Efendi ile Gümülcineli Ahmed Âsım Efendi hakkında bilgi verirken Vidinli Mustafa Efendi'yi ilkinin talebesi ve ikincinin hocası Karinâbâdlı Abdurrahman Efendi'nin hocası olarak anar, babasının adını da Ömer diye kaydeder (*et-Tahrîrü'l-veciz*, s. 41, 46, 63). Mustafa Efendi temel dinî eğitimini memleketinde aldıktan sonra İstanbul'a gitti ve yüksek tahsiline İstanbul'daki Fâtih Camii Medresesi'nde devam etti. Ahıskalı Ali Fikri Efendi'nin talebesi olan İspirli İbrâhim Efendi'nin ders halkasına katıldı. Ali Fikri Efendi, kıyafet hususunda yapılması istenen Batı tarzı yenilikleri eleştirdiğinden Filibe'deki Şehâbeddin Medresesi'ne müderris olarak sürülünce İspirli İbrâhim Efendi'nin talebeleri de sürgün edilmiş bir hocanın talebesinden ders okumakla geleceklerinin tehlikeye düşeceği endişesiyle ders halkasından ayrıldılar. Bu arada Vidinli Mustafa Efendi ile Giritli Süleyman Efendi ders halkasından ayrılmak için hocalarından izin istedilerse de onun tavsiyesiyle öğrenimlerine devam ettiler ve icâzet alıp Fâtih Camii'nde müderris oldular. Sabahları ve ikindiden sonra, ayrıca tatil günlerinde ders veren, aynı zamanda icâzet verdiği yüzlerce mezunla zamanının en çok talebe yetiştiren hocası olan Mustafa Efendi talebe arasında Vidinli Hoca diye tanındı. Çeşitli ülke ve bölgelerde onun talebeleri müftü, müderris veya kadı olarak görev yaptılar. Son dönem Osmanlı ulemâsından Ahmed Cevdet Paşa, Şeyhülislâm Amasyalı Kara Halil Efendi, Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendi, Hoca Tahsin Efendi, Sadrazam Şirvânîzâde Mehmed Rüşüdü Paşa, Eski Zağralı Şerif Efendi, Uşaklı Nasuh Efendi, Karinâbâdlı Abdurrahman Efen-

di, İbrâhim Sıtkı Efendi, Şâkir Efendi ve Amasyalı Hoca Abdülkerim Efendi gibi şahsiyetler ondan ders aldı. Derslerinde talebeyle karşı tâvîzsiz tutumuyla bilinse de onlarla yaptığı ilmi tartışmalarda hakaniyete uygun davranır, haklı bulunduğu talebesinin hakkını teslim ederdi. Ahmed Cevdet Paşa'dan mantık ilmine dair *Burhân-ı Gelenbevi* adlı eseri arkadaşlarına okutmasını istemesinde olduğu gibi bazı talebelerini daha icâzet almadan ders vermeye teşvik ederdi. 1829-1840 yıllarında huzur derslerinde muhatap, 1840-1855 arasında mukarrir sıfatıyla bulundu. İlmî rütbesi Aralık 1844'te hâmise-i Süleymâniye'ye yükseltilen Vidinli 6 Mayıs 1855 tarihinde İstanbul'da vefat etti ve Edirnekapı dışında İbrâhim Halebî'nin yakınına defnedildi. Talebesi Hoca Tahsin Efendi'nin yazdığı ayak taşındaki tarih kitâbesi şöyledir: "Bekâyâ göçtü ol bahri-hakâyık / Vidinli Hâce nihrîr-i müdekkik / Yazıldı eşk-i Tahsin ile târîh / Vefat etti Vidinli muhakkik."

Eserleri. 1. Taḳrîru Mir'ât. Molla Hüsrev'in *Mir'âtü'l-uşûl*'üne yazılmış bir hâşiyedir (İstanbul 1297, 1311). Vidinli'nin *Mir'ât*'ı okuttuğu sırada talebelerin tuttuğu notlardan meydana gelen kitap *Mir'ât*'ın en hacimli hâşiyelerinden biridir. Müellifin belâgat ve nahiv tahlillerine geniş yer verdiği hâşiyede Pezdevî'nin *Kenzü'l-vüşûl*, Sadrüşşerîa'nın *Tenḳîhu'l-uşûl* ve Teftâzânî'nin *et-Telvîḥ* adlı eserlerinden nakillerde bulunmuş, birçok yerde Mevlânâ Mehmed İzmîrî'nin *Mir'âtü'l-uşûl* hâşiyesinde Molla Hüsrev'e yaptığı itirazları aktarmıştır. **2. Risâletün imtiḥâniyyetün Ḥamîdiyye.** Hatib el-Kazvîni'nin *Telḥîşü'l-Miftâḥ* adlı eserinde "lâm-i ta'rîf" in mânâsıyla ilgili bir sözü üzerine Hamîdiye Medresesi imtihanı için 1854 yılında soru-cevap şeklinde yazılmıştır (baskı yeri yok, ts., çeşitli risâlelerin yer aldığı bir mecmua içinde, s. 55-60).

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa el-Vidinî, *Taḳrîru Mir'ât*, İstanbul 1311; a.mlf., *Risâletün imtiḥâniyyetün Ḥamîdiyye*, Âtf Efendi Ktp., nr. 1144/13; MÜF Ktp., Arapgiri, nr. 582, s. 55-60; Cevdet, *Tezâkir*, IV, 8-12; *Sicill-i Osmânî*, IV, 476; *Osmanlı Müellifleri*, II, 51; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 458; Ebû'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II-III, 188, 861; a.mlf., *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, İstanbul 2011, s. 213; M. Zâhid el-Keversî, *et-Tahrîrü'l-veciz fi mâ yebteḡihi'l-müsteciz* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gude), Halep 1413/1993, s. 41-42, 46, 63; Fatma Âliye, *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*, İstanbul 1995, s. 26-31; Fatih M. Şeker, *Modernleşme Devrinde İlmîye: Cevdet Paşa-İbnülemin Örneği*, İstanbul 2011, s. 67; Hulusi Yavuz, "Ahmed Cevdet Paşa and the Ulama of His Time", *İTED*,

VII/3-4 (1979), s. 185, 187, 188; Mustafa Ülger, "Hoca Abdülkerim Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/2, Elazığ 2009, s. 125; Şemsettin Şeker, "Edebî Şahsiyetin Teşekkülünde Camii Derslerinin Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V/22 (2012) (www.sosyalarastirmalar.com), s. 191; Ali Bulut, "Edebin Yükselttiği İki Alim: Vîdinli Mustafa Efendi ve Giritli Süleyman Efendi", *Reyhan*, sy. 31, İstanbul 2013, s. 80-81.

SEFER HASANOV

VÜCÛDÎ

(وجودی)

(ö. 1021/1612)

Osmanlı tarihçisi,
edebiyatçı ve mütercim.

Lârende'de (Karaman) doğdu. Asıl adı Mehmed, babasının adı Abdülaziz'dir. İlk eğitimini Lârende'de aldığı tahmin edilmektedir (*Hayâl ü Yâr*, neşredenin girişi, s. XI). Kınalızâde Ali Çelebi'nin yanında yetiştiği, onun görev yaptığı Şam, Mısır, Bursa, Edirne ve İstanbul'da beraber bulunduğu bilinmektedir. Daha sonra İstanbul'da Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'ye dânişmend oldu. Ebüssuûd Efendi'nin tefsirinden ilham alarak yazdığı bir şiiri derste okuyunca hocasının takdirini kazandı. Bir süre daha Ebüssuûd Efendi'nin hizmetinde kaldı ve ondan mülâzım oldu. Ardından müderrisliğe geçti. Kıbrıs fâtihisi Lala Mustafa Paşa'ya uzun süre hocalık yaptı. Lala Mustafa Paşa'nın tavsiyesi üzerine ilmiye sınıfından ayrılıp 986'da (1578) Şam'da 40.000 akçe zeâmetle müteferrikalığa geçti (*Risâle-i Gazâ*, vr. 3^b). Lala Mustafa Paşa, Şirvan'ın fethiyle görevlendirildiğinde (1578) onunla birlikte gitti. Mustafa Paşa'nın 988'de (1580) vefatının ardından Özdemiroğlu Osman Paşa'ya hocalık etti. 993 (1585) yılında vefatına kadar Osman Paşa'nın yanında bulundu ve gerçekleştirdiği seferlere tanık oldu. Yine onunla beraber 1584'te İstanbul'da iken mevleviyet pâyesini aldı (*Risâle-i Gazâ*, vr. 88^a). Koca Sinan Paşa'nın 1002 (1594) yılındaki Yanıkkale kuşatmasına katıldı. Celâlîler'in Şam'daki zeâmet bölgesini talan etmeleri üzerine bir süre maişet sıkıntısı çekti. 1598'de tekrar ilmiye sınıfına girdi ve Lârende'deki Emîr Mûsâ Medresesi'nde görevlendirildi. 1607-1608'de yeniden İstanbul'a döndü. Padişaha ve bazı divan erkânına sunduğu eserleri takdir gördü. Daha sonra müderrislik ve müftülük pâyelerine ilâve olarak Lârende kadılığına tayin edildi. 1021 (1612) yılında vefat etti. İlimi kariyeri yanında tarihçiliği ve edebî kimliği

de ön plana çıkan Vücûdî eserlerinde atasözleri ve deyimlerden önemli ölçüde faydalanmıştır. Kendisi, yazılan eserlerin yeni fikirler ortaya koyması ve üslûp yönünden de orijinal olması gerektiğini söyler (*Hayâl ü Yâr*, girişi, s. XXXV).

Eserleri. Telif. 1. Hayâl ü Yâr. Vücûdî'nin mesnevi tarzında kaleme aldığı bir hikâye olup III. Murad'a sunulmuştur. Müellif kısa bir girişin ardından Hayâl ile Yâr arasında geçen aşk hikâyesini anlatmaya başlar. Bu hikâyede lirik ve didaktik anlatımlara başvurulmuş, dünyanın fâniliği, nefsin tezkiyesi ve gerçek aşkın deruniliğine vurgu yapılmıştır. Eser içinde hammâmîye özelliği gösteren bir bölüm de bulunmaktadır. İki yazma nüshası bilinmektedir (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil Paşa, nr. 416; Makedonya Millî Ktp., MST II, nr. 107). Tenkitli neşri Yaşar Aydemir tarafından gerçekleştirilen eserin (Ankara 2007) Makedonya nüshasının sonunda müellifin konudan bağımsız on üç gazeliyle iki kasidesi vardır. **2. Şâhid ü Ma'nâ.** 2516 beyitten meydana gelen didaktik bir mesnevidir. Münâcât, na't ve senânın ardından eserin yazılış sebe-

bi üzerinde durulur. Yanıkkale'nin fethi, Budin'e hareket edilmesi ve Budin şehrinin özelliklerinin anlatılmasından sonra ahlâk, hikmet ve itikada dair çeşitli konuların örneklerle ele alındığı eser "Hâtime-tü'l-Kitâb" ile sona erer. Bu eserin de iki nüshası bilinmektedir (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 3373; Millî Ktp., nr. 06 Hk 3218). **3. Risâle-i Gazâ** (*Gazavât-ı Mustafa Paşa*). Eserde, Lala Mustafa Paşa'nın Şirvan'ın fethiyle görevlendirildiği 986 (1578) yılından Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 993'te (1585) vefatına kadar geçen zaman dilimi içerisinde gerçekleşen İran, Kafkasya ve Kırım'daki askerî hareket ve fetihler anlatılır. Hamdûsenâdan sonra Ebüssuûd Efendi ve Kınalızâde Ali Çelebi'nin methodıldığı kısa bir girişle başlayan eser müellifinin adı, yazılış amacı, fasıllarının kısa özetiyle devam eder. Dört fasıl halinde tertip edilmiş olup birinci fasılda Lala Mustafa Paşa'nın Şirvan'ın fethiyle görevlendirilmesinden İstanbul'a dönüşüne kadarki sürede İran cephesinde gelişen olaylar, ikinci fasılda Lala Mustafa Paşa'nın Özdemiroğlu Osman Paşa'yı Şirvan'da vezirlikle serdar tayin etmesi ve

Vücûdî'nin *Risâle-i Gazâ* adlı eserinin ilk iki sayfası (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Ktp., Şevket Rado Yazmaları, nr. 332)

